

**А. В. Цімашэнка**

**Навук. кір. – А. В. Бразіхіна, канд. філал. навук, дацэнт**

### **«ГАРЫЗОНТ ЧАКАННЯЎ» ПРОЗЫ ІЛЛІ СІНА**

У артыкуле разглядаецца сутнасць паняцця «гарызонт чакання», асаблівасці ўспрымання чытачамі рамачных кампанентаў твора, якія прадвызначаюць асаблівасці рэцэпцыі. З дапамогай сацыялагічнага апытвання быў выяўлены агульны характар уражанняў і ўяўленняў ад асноўных складальнікаў «гарызонта чаканняў» трансгрэсіўнай прозы Іллі Сіна.

Адным з асноўных паняццяў рэцэптыўнай эстэтыкі з'яўляецца азначэнне «гарызонт чакання» – сукупнасць эстэтычных, псіхалагічных, сацыяльна-палітычных і іншых уяўленняў, якія вызначаюць стаўленне аўтара да грамадства, а таксама стаўленне чытача да твора. Гэтае паняцце складаецца найперш з такіх элементаў, як пісьменніцкі імідж асобы і рамачныя кампаненты тэксту: вокладкі, назвы твораў і зборнікаў, прадмовы і анатацыі.

«Гарызонт чакання» чытача фарміруецца, з аднаго боку, уласна-літаратурнымі фактарамі (вядомымі чытачу літаратурнымі нормамі, у першую чаргу, жанравымі), з другога – пазалітаратурнымі (у шырокім сэнсе – гэта жыццёвы вопыт чытача). Аб'ектыўнасць уяўленняў рэцыпіента адносіцца да аднаго з супярэчлівых момантаў

рэцэптыўнай эстэтыкі. Так, па словах А. Кавылкіна, «даследаванні гарызонта чытацкіх чаканняў залежаць ад пэўных стэрэатыпаў эпохі» [1]. А. Паўлаў даводзіць: «Мастацкі эффект пры гэтым разглядаецца як вынік злучэння (часцей за ўсё канфліктнага) аўтарскай праграмы ўздзеяння з успрыманнем, якое ажыццяўляецца на базе гарызонта чытацкіх чаканняў. Сутнасць дзейнасці Пісьменніка, на думку Х. Р. Яуса, складаецца ў тым, каб ўлічыць гарызонт чытацкіх чаканняў, а разам з тым парушыць гэтыя чаканні, прапанаваць публіцы нешта нечаканае і новае» [2].

Мы паспрабуем разгледзець гэтыя працэсы на прыкладзе творчасці Іллі Сіна – прадстаўніка авангардысцкага руху, таленавітага літаратара і арт-дзеяча. Сам факт таго, што пісьменнік з’яўляўся ўдзельнікам легендарнай (ужо) суполкі Бум-Бам-Літ, якая ў свой час зрабіла літаратурную рэвалюцыю, гаворыць пра многае. Як лідар «Тэатра псіхічнае неўраўнаважанасці», ён з’яўляўся аўтарам і непасрэдным удзельнікам некалькіх соцень перфомансаў. Як пісьменнік, спадар Сін вызначыўся дзейнасцю ў трансгрэсіўным напрамку. Так, Ганна Кісліцына заўважае: «Калі напачатку імпрэсіям І. Сіна быў прыналежны юнацкі радыкалізм, што выяўлялася, прынамсі, ва ўжыванні ненарматыўнай лексікі і агульнай брутальнасці зместу, то на сучасны момант яго “трансгрэсіўная” проза больш за ўсё нагадвае тэксты французскай школы “новага рамана” і вымушае згадаць “шазізм” А. Роб-Грые» [3, с. 118].

Намі было праведзена ананімнае сацыялагічнае апытванне сярод групы рэспандэнтаў колькасцю са ста дзесяці чалавек ва ўзросце ад васьмнаццаці да сарака чатырох гадоў з мэтай вызначыць «гарызонт чаканняў» прозы Іллі Сіна. Для чысціні эксперыменту анкетаванне адбывалася сярод удзельнікаў з філалагічнай адукацыяй, колькасцю з шэсцьдзсят чатыры чалавекі (58.18%), і нефілалагічнай – сорок шэсць чалавек (41.82%).

Вядома, што назва твора – адзін з асноўных кампанентаў «гарызонта чаканняў» пісьменніка, бо, менавіта арыентуючыся на яе, чалавек вырашае, цікавіць яго пэўная кніга ці не. Таму ў першым пытанні рэспандэнтам было прапанавана паспрабаваць вызначыць тэматыку і праблематыку твора Іллі Сіна («HAPPY BIRTHDAY TO YOU (АБСАЛЮТНА СТЭРЫЛЬНЫ АБОРТ 4)») зыходзячы толькі з яго назвы. Першапачаткова твор уяўляў сабой перфоманс Тэатра псіхічнае нераўнаважанасці, сцэнар якога быў пасля надрукаваны ў зборніку Іллі Сіна «Нуль». Зразумела, што ў дадзеным выпадку, як візуальнае мастацтва, гэты твор больш выйгрышна праяўляе сабе на сцэне. Але ёсць шмат аспектаў, праз якія за кошт публікацыі твор

набыў большую эфектыўнасць у сэнсе ўплыву на свядомасць рэцыпіента (сінтаксіс «плыні свядомасці», магчымасць не ўпусціць усе складнікі сюжэта). Паколькі для літаратуры такога кшталту характэрна існаванне шырокага кола інтэрпрэтацый, прыгадаем уласна змест перфомансу: два нерухомыя целы ляжаць на сцэне, потым адна з асоб пратыкае іншай штучны жывот «чымсьці накшталт шомпала» [4, с. 46], калі жывот лопаецца, бо гэта звычайны гумовы шарык, адтуль сыплецца попел. Пасля ўсёй гэтай «аперацыі» пачынаецца святкаванне таго, што адбылося.

Як аказалася, ніхто з нашых рэспандэнтаў не быў знаёмы з гэтым творам. З іх амаль палова (45 чалавек, 40.91%, дзе філалагічна падрыхтаваныя – 14 (12.73%), без філалагічнай адукацыі – 31(28.18%)), увогуле не змагла адказаць на гэтае пытанне.

Тыя адказы, што мы атрымалі, можна раздзяліць на наступныя тэматычныя групы (у межах якіх таксама вылучаюцца падгрупы – табліца 1).

Параўнаем адказы з меркаваннямі прафесійнай крытыкі. Аксана Бязлепкіна ў сваім артыкуле «Трансгрэсія ў сучаснай беларускай літаратуры і нацыянальная традыцыя» мяркуе, што ў гэтым творы, як і ў многіх іншых, Ілля Сін звяртаецца непасрэдна да прыроды чалавечага страху, у дадзеным выпадку – гэта страх смерці [Гл.: 5, с. 124–125]. Значная колькасць (13.64%) апытаных намі людзей убачыла ў назве гэтага твора экзістэнцыйныя матывы, да якіх і належыць страх. Калі браць непасрэдна колькасць тых, хто адказваў, то гэты паказчык будзе вышэй (23.08%).

З мэтай вызначыць уздзеянне анатацый да твора на будучага чытача, у якасці другога пытання намі была прапанавана прадмова да кнігі Іллі Сіна «0»:

«Тым, хто захоча

сыстэматызаваць гэта,

давядзецца параніць пальцы

Таяцяна Сьлінка,

Фраза, вымаўленая над кучай разьбітага шкла» [6, с. 1].

Перад аўдыторыяй былі пастаўлены наступныя пытанні: «Якія пачуцці ў вас выклікае такая прадмова да кнігі? Ці можа зацікавіць вас падобная анатацыя? Ці сталі б вы чытаць твор пад яе ўражаннем?».

Табліца 1 – Асацыяцыі рэцыпіентаў з назвай твора “HAPPY BIRTHDAY TO YOU (АБСАЛЮТНА СТЭРЫЛЬНЫ АБОРТ 4)”

Сацыяльная тэматыка (34, 30.91% ад агульнай колькасці рэспандэнтаў);	Экзістэнцыйныя матывы (16, 14.55 %);	Побытыва-пазітыўная тэматыка (свята, віншаванне) (9, 8.18%);	Арыгінальныя адказы, якія не паддаюцца класіфікацыі і не ўваходзяць ні ў адну групу (6, 5.45%);
«Пра аборт» – 20 (18.18%);	Жыццё і смерць, абсурднасць і бессэнсоўнасць існавання – 10 (9.09%);	Віншаванне: «Напэўна, віншаванне з Днём нараджэння, у якім стала пытанне аб тым, які падарунак набыць» – 5 (4.55%);	Назва выклікае негатыўныя пачуцці – 4 (3.64%);
Пытанні маралі: «Хутчэй за ўсё ў гэтым творы закранаецца сацыяльная тэматыка, мне здаецца, тут пра (гніенне) людзей, якое перадаецца праз масавасць, ці пра выціск маралі» – 8 (7.27%);	Праблема чалавечага «я» ў супрацьстаянні грамадству і самому сабе – 2 (1.82%);	Святкаванне Дня нараджэння: «Твор аб няўдалым Дні нараджэння» – 4 (3.64%);	«Штосьці забароненае» – 1 (0.91%);
Палітычная тэматыка: «Можа быць усё, што заўгодна, не выключана, што будзе і палітычны падтэкст»; «Знішчэнне іншадумцаў» – 3 (2.73%);	Праблема выбару – 2 (1.82%);		«Наводзіць на думку аб нейкім артхаусе» – 1 (0.91%);
Праблема бацькоў і дзяцей – 2 (1.82%);	Страта – 1 (0.91%);		
Прастытуцыя – 1 (0.91%);	«Тэматыка і праблематыка ўзаемаадносін» – 1 (0.91%);		

У выніку агульных адказы выглядаюць наступным чынам:

Так, прачытаў(-ла) бы – 61 (55.45% ад агульнай колькасці рэспандэнтаў);

Не, не прачытаў(-ла) бы – 35 (31.82%);

Не адказалі, цяжка адказаць – 12 (10.91%);

Зацікавіла, але не чытаў(-ла) б – 2 (1.82%).

Параўнаем адказы з меркаваннямі прафесійнай крытыкі. Аксана Бязлепкіна ў сваім артыкуле «Трансгрэсія ў сучаснай беларускай літаратуры і нацыянальная традыцыя» мяркуе, што ў гэтым творы, як і ў многіх іншых, Ілля Сін звяртаецца непасрэдна да прыроды чалавечага страху, у дадзеным выпадку – гэта страх смерці [Гл.: 5, с. 124–125]. Значная колькасць (13.64%) апытаных намі людзей убачыла ў назве гэтага твора экзистэнцыйныя матывы, да якіх і належыць страх. Калі браць непасрэдна колькасць тых, хто адказваў, то гэты паказчык будзе вышэй (23.08%).

З мэтай вызначыць уздзеянне анатацый да твора на будучага чытача, у якасці другога пытання намі была прапанавана прадмова да кнігі Іллі Сіна «0»:

«Тым, хто захоча

сыстэматызаваць гэта,

давядзецца параніць пальцы

Таяна Сьлінка,

Фраза, вымаўленая над кучай разьбітага шкла» [6, с. 1].

Перад аўдыторыяй былі пастаўлены наступныя пытанні: «Якія пачуцці ў вас выклікае такая прадмова да кнігі? Ці можа зацікавіць вас падобная анатацыя? Ці сталі б вы чытаць твор пад яе ўражаннем?».

У выніку агульных адказы выглядаюць наступным чынам:

Так, прачытаў(-ла) бы – 61 (55.45% ад агульнай колькасці рэспандэнтаў);

Не, не прачытаў(-ла) бы – 35 (31.82%);

Не адказалі, цяжка адказаць – 12 (10.91%);

Зацікавіла, але не чытаў(-ла) б – 2 (1.82%).

Існаванне такога адказу, як «Зацікавіла, але не чытаў(-ла) б», можна патлумачыць няведаннем роднай мовы (сярод нефілалагічнай аўдыторыі) у сувязі з лінгвістычнай сітуацыяй у краіне, якая склалася гістарычна.

Калі рэспандэнты з нефілалагічнай групы ніяк не тлумачылі сваю адмову ці згоду прачытання ўсяго твора пасля дадзенай анатацыі, то многія з філалагічна падрыхтаванай аўдыторыі вельмі эмацыйна рэфлексавалі ў сваіх адказах на гэтае пытанне і спасылаліся на

песімістычнае ўздзеянне дадзенай прадмовы. Вось некаторыя ўрыўкі з іх адказаў: «Адразу б пачала чытаць далей, пачуццё зацікаўленасці, якое ідзе нават не з “розуму”, а з душы... Вельмі прываблівае!» «Ці можа мне гэта падабацца, калі я параню пальцы?» «Вельмі ўзнёслыя пачуцці... Якія актуалізуюцца з болем, што мы атрымліваем. Так, бо ён мае, напэўна, прыхаваны дыдактызм». «Зацікавіла, стала бы чытаць. Пасля гэтай анатацыі задаешся пытаннем: пра што піша І. Сін?»

Такім чынам, можна зрабіць высновы, што якім бы непрадказальным ні з’яўляўся імідж пісьменніка, назвы яго прац звычайна гаваркія і, у прынцыпе, даволі прадказальныя. Большасць рэцыпіентаў, будучы не знаёмымі з творам, правільна вызначалі яго тэматыку і праблематыку, арыентуючыся толькі на загаловак. Прадмова – адзін з асноўных кампанентаў, з якіх фарміруецца першае ўражанне ад кнігі, таму трапнасць і арыгінальнасць яе зместу з’яўляюцца вырашальнымі крытэрыямі ў сітуацыі выбару: купіць ці не купіць выданне ў кнігарні. Улічваючы прыведзеную вышэй статыстыку і адказы, можна зрабіць высновы, што ў дадзеным выпадку прадмова даволі паспяхова анансуе зборнік, бо больш паловы апытаных (55.45%) былі зацікаўлены ў прачытанні твора. Трэба дадаць, што пабуджэнне да чытання не заўсёды вынікае са станоўчых эмоцый, у дадзеным варыянце гэта адыгрывае патрэбны эфект «адваротнага ўздзеяння».

### Спіс літаратуры

1 Ковылкин, А. Н. Читатель как теоретико-литературная проблема [Электронный ресурс] // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat – Москва, 2007. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/chitatel-kak-teoretiko-literaturnaya-problema>. – Дата доступа: 02. 02. 2016).

2 Павлов, А. М. Проблема читателя в эстетике литературного модернизма: Креативно-рецептивные аспекты лекционного дискурса В. Набокова: автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.01.08 / А. М. Павлов; Кемерово, 2004. – 202 с.

3 Кісліцына, Г. Новая літаратурная сітуацыя: змена культурнай парадыгмы. – Мінск: Логвінаў, 2006. – 210 с.

4 Сін, І. Нуль / І. Сін. – СПб: ООО «Невский простор», 2002. – 108 с.

5 Бязлепкіна, А. П. Трансгрэсія ў сучаснай беларускай літаратуры і нацыяльная традыцыя / А. П. Бязлепкіна // Русская и белорусская литературы на рубеже XX–XXI вв.: сб. науч. статей: в 2 ч. Ч. 1 / редкол.: С. Я. Гончарова-Грабовская (отв. ред) [и др.]. – Минск: РИВШ, 2007. – С. 123–126.

6 Слінка, Т. Фраза, вымаўленая над кучай разьбітага шкла / Т. Слінка // Сін І. Нуль / І. Сін. – СПб: ООО «Невский простор», 2002. – 108 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ